

אדון זקן מאוד עם כנפיים ענקיות – סיכום לכתה

רקע

הסיפור "אדון זקן מאוד עם כנפיים ענקיות" נכלל בקובץ "הסיפור העצוב שלא ייאמן על ארנדיירה התמה וסבתה האכזרית".
ברבים מיצירותיו של גבריאל גרסיה מארקס משולבים אזכורים לאמונות עממיות שרווחו בפולקלור הקולומביאני. לרוב נעשה באלו שימוש שמטרתו להציג דווקא את הפן הירוד והמופחת של בני-האדם.
הסיפור נפתח בנחיתתו של האיש הזקן, בעל הכנפיים, בחצר ביתם של פלאיו ואליסנדה ומסתיים, כעבור זמן, במעופו של האיש אל עבר האופק.

מבנה הסיפור ומהלך העלילה

מסגרת העלילה נתונה בין שני תיאורי מזג אוויר: בפתיחת הסיפור מדובר בשלושה ימים של גשם בחודש מרץ ובסיומו מדובר בהופעת קרני השמש הראשונות בסיום החורף, בחודש דצמבר.

- v הופעת איש זקן עם כנפיים ענקיות.
 - v התייחסות הסביבה לתופעה.
 - v התייחסות האב גונסאגה לתופעה.
 - v המלאך הופך לתופעה מסקרנת המושכת אליו אנשים מארצות רחוקות. אליסנדה גובה כסף עבור הצפייה בו.
 - v הרגשת המלאך נוכח היחס אליו.
 - v הופעת האישה שהפכה לעכביש ודחיקת "מעמדו" של המלאך.
 - v התעשרות פלאיו ואשתו.
 - v היחלשות המלאך.
 - v התאוששות המלאך והיעלמותו.
- העלילה נעה מתחושה של תדהמה גדולה נוכח הופעתו של המלאך, ההופכת לזלזול (מתעללים בו), מתפתחת להרגשת ביטחון (כבר לא נרעשים ממנו) ומסתיימת באדישות (הרגשה שנפטרו ממטרד).

משמעות התופעה המוזרה – נחיתת המלאך בכפר

הדמויות בסיפור מנסות להבין ולפרש את פשר הישות הבלתי-מוכרת שחדרה לפתע אל מציאות חייהן. הן פועלות על-פי דפוסי החשיבה הרווחים בחברה ובתרבות שלהם – לפיהם לכל אירוע ישנה סיבה ועל כן ניתן לסווגו ולהעניק לו משמעות.
פלאיו ואשתו מניחים שהאיש בעל הכנפיים הוא ניצול מספינה טרופה, ואילו השכנה, המוחזקת בעיני התושבים כמי שבקיאא בכל ענייני החיים והמוות, מסווגת אותו כמלאך, ומנמקת את בואו אל בית פלאיו ואליסנדה במחלת בנם הפעוט. גם הרופא מנסה את כוחו במתן הסבר לתופעה. הוא מציג אבחון מופרך לגמרי לפיו כנפיו של היצור המוזר טבעיות והגיוניות לגמרי ולדעתו לא ברור מדוע לא כל בני-האדם ניחנו בכנפיים מעין אלו. הבחנתו של הרופא רק מטשטשת את ההבחנה בין הנורמלי לבין שאינו נורמלי, אצל תושבי

הכבר שנבוכים ומבולבלים מהתופעה. האב גונסאגה, נציג הממסד הדתי, חש שגם עליו מוטלת אחריות להסביר את פשר התופעה. אולם מתברר שגם מי שלכאורה קרוב יותר אל העל-טבעי, איננו מסוגל להסביר את המתרחש אלא באמצעות המושגים הרגילים המוכרים לו. הוא נמנע מלייחס משמעות קדושה לאדון הזקן, שכן זה איננו דובר לטינית, שהיא שפת האלוהים. כחלופה לזאת, הוא שולף את התפישה הדתית הרואה באיש עם הכנפיים שטן שירד לארץ כדי להדיח את האנשים מדרך הישר. [1] אולם, כמקובל במערכת היררכית, חושש האב להיות הפוסק האחרון בשאלה. לכן הוא מחפש תשובה אצל ההגמון הממונה עליו, מתוך כוונה שהוא יפנה לארכיגמון הממונה עליו, וכן הלאה. גם הסמכות העליונה ברומא, זו שאוזנה כרויה כביכול לקלוט את השמימי, אף היא נאחזת בטפל ובשולי כחיפוי על קוצר השגתה (מהוותיקן מגיעות שאלות הבהרה בנוסח: האם יש לשבוי טבור או האם שפת דיבורו דומה ללשון הארמית).

מתוך האמור לעיל, ניכר כי תושבי הכפר מתקשים למצוא סיווג הולם לתופעה. האיש לא מתאים לקהילת המלאכים, שכן בניגוד להם – המתוארים כצעירים ואף כילדים יפים וצחורים – הוא זקן, מסריח ומכוער. גם האפשרות שמדובר בשטן או במלאך המוות מתבטלת, כי עובדה שאיש אינו ניזוק מהתניוק אף מחלים ממחלתו. יתר על כן, לא ניתן להגדירו כיצור אנושי רגיל, זאת בשל הכנפיים המוזרות והיכולת לעוף, למרות הדומה בגופו ובתכונותיו לבני-האדם.

סיטואציה מעורפלת זאת איננה נוחה לאנשי הכפר ומעודדת אותם למעשי אכזריות והרס. הם צורבים את בשרו בברזל מלובן, מסמנים אותו כפי שמסמנים בהמה ומשכנים אותו, כאילו היה עוף דורס, בתוך לול העופות.

תוך כדי חיפוש אחר הסבר לתופעה, שקועים האנשים בשאלה: איזו תועלת יוכלו להפיק ממנה? האפשרויות השונות הן מגוונות וקומיות. הפשוטים מבקשים שהאדון הזקן ימונה לראש העולם; השנונים יותר מנבאים לו שיתמנה לגנרל בדרגת חמישה כוכבים, כדי שינצח בכל המלחמות; ובעלי החזון מציעים לשומר להרבעה, במטרה להשביח גזע של גברים, חכמים ובעלי כנף, שיתמודדו טוב יותר עם הנהגת היקום.

לצד אלו, ישנם המבקשים להשיג טובות הנאה אישיות. אליסנדה מנצלת את סקרנותם של התושבים וגובה מהם דמי כניסה עבור צפייה בתופעה; החולים והנדכאים מבקשים ישועה; בעלי המום תולשים את נוצותיו של האיש בעל הכנפיים, כדי לגעת בהן במומיהם ומחריפים בכך את חולשתו ואת עליבותו; ההמון הפשוט, המתייחס אל היצור החריג כאל חיית קרקס, שנועדה לספק להטוטים ושעשועים.

אפיון האיש בעל הכנפיים

האיש בעל הכנפיים מופיע פתאום ונעלם פתאום. תיאור זה דומה להופעת מלאכים בתנ"ך. הקבלה זו מעניקה לו מעמד מיוחד ומסקרן ביותר. בתחילה הוא אדיש, מדבר בשפה לא ברורה, לא אוכל דבר למעט דייסת חציל. יש לו סבלנות גדולה, הוא סובל כמעט כל התעללות, פרט לצריבה בברזל. הוא חולה, מסריח, עיניו כהו, בקושי נותרו נוצות על גופו. הוא הוזה בלשון נורבגית. בהמשך הסיפור, משתנה האיש. מאפטריות כלפי האנושות ונטייה למות, הוא מתחזק בסתר עם בוא האביב. הוא לא רוצה שיבחינו בכך משום שהוא יודע שזה התנאי שיאפשר לו לברוח. הוא מתחיל לשיר (שיר חובלים – אולי רמז להיותו פליט שניצל מספינה טרופה), ובסופו של דבר הוא מצליח לעוף ולהיעלם מהכפר. לא ברור לאן פניו מועדות – אפשר שלשמיים ואפשר

שלכפר אחר, שאולי בו יזכה ליחס מכבד ואנושי יותר, על אף היותו כה שונה.

האיש בעל הכנפיים לעומת האישה שהפכה לעכביש

הציבור, המחפש כל העת סנסציות וגירוים חדשים, מאבד עניין ביצור בעל הכנפיים ברגע שבו מגיעה אל הכפר האישה שהפכה לעכביש. מפנה זה מוסבר בסיפור גם בשיקולי כדאיות נוספים: דמי הכניסה שגבתה האישה היו נמוכים מאלה שגבתה כדי לראות את האיש המכונף. יתר על כן, בעוד הוא זיכה בקושי את קהלו במבט (מעשה המתפרש בעיני הציבור כזלזול מצדו), התירה האישה-עכביש להציג בפניה שאלות בנוגע למצבה, ובתשובותיה סיפקה לקהל מלודרמה סנטימנטלית שהיוותה תמורה מלאה לכספו. גורם נוסף, המעיד על כך שהצפייה באישה משתלמת יותר, הוא שהאישה-עכביש, בשונה מהאיש בעל הכנפיים, מגיבה ופועלת על-פי ציפיות הצופים. הקהל אינו מוטרד מהשינוי שהתחולל בה, כי היא חושפת בפניו את המניע להתרחשות (אי-ציות להוריה), מה גם שסיפורה מלווה במסר חינוכי התואם, כנראה, את נורמות המוסר המקובלות על הציבור. את סיפורה של האישה מסוגלים היו תושבי הכפר להבין, ואילו הסיטואציה הדמיונית של איש בעל כנפיים היתה ונשארה מעבר להשגתם. לכן מגלה הציבור רוחב-לב כלפי האישה ומטיל לתוך פיה כדורי בשר טחון, בשעה שעל האיש המכונף הוא משליך אבנים וצורב את בשרו.

אפיון החברה בסיפור

לחברה הכפרית המתוארת בסיפור יש תפקיד חשוב. מחבר הסיפור מבקש להעביר ביקורת כנגד החברה הנהגת בזר המשונה כאילו היה חיה עלובה שמותר להתעלל בה. הציבור נוהג תחילה בסקרנות ובחשש מה מפני היצור המוזר, אך עד מהרה משנה את יחסו. ההמון נוהג באדון הזקן כאילו היה חיית קרקס מושפלת. דווקא בעלי המום, שניתן היה לצפות מהם למעט רגישות, משליכים לעברו אבנים. יחס החברה לאדון גובל בהתעללות ובניצול. כאשר מגיעה דמות מעניינת יותר, זונח ההמון את האדון ומעביר את תשומת-לבו לאטרקציה החדשה – אשת העכביש.

המחבר מעביר ביקורת גם על הממסד הדתי. האב גונסאגה המשמש כנציג הדת, מזהיר מפני הזיוף שבמלאך ורומז כי יש בו מן השטניות. בסוף הסיפור הוא נרפא מנדודי השינה שנגרמו לו בגלל האדון הזקן.

ביקורת חברתית מובעת גם באמצעות פלאיו ואשתו. בתחילה הם חושבים כיצד לעשות רווח מהיצור האומלל שנחת בחצר ביתם. אפילו העובדה שהתעשרו ממנו לא גרמה להם לגלות רגישות אנושית כלפיו. ברגעי חולשתו, הם רואים בו מטרד וכאשר עזב אותם, הגיבו בשמחה שניכרת ממנה כפיות-טובה.

האירוניה בסיפור

אירוניה = אמירה הנשמעת לכאורה כפשוטה, אך מתברר שהכוונה הנסתרת שבה רומזת להיפוכו של דבר. האירוניה נועדה על-מנת לחשוף אמת נסתרת כלשהי, מתוך כוונה ביקורתית ו/או מתוך רצון ללעוג לדמות, לרעיון או לאירוע כלשהו. במלים אחרות, האירוניה היא צורת התבטאות דו-משמעית, שבה המשמעות הגלויה והתמימה של הדברים שונה, ואף מנוגדת, מן הכוונה הסמויה של המדבר – אומר א' ומתכוון ל-ב' (כאילו כתב דברים במרכאות כפולות).

הסיפור נמסר מפיו של מספר כל-יודע, אשר מתאר את ההתרחשויות בגוף שלישי. אין הוא מסתפק במתן עובדות בלבד, אלא הוא מלווה אותן בהבעת דעות ובחוות-דעת שיפוטית-ערכית.

1. המספר אומר על האיש בעל הכנפיים כי "המעלה העל-טבעית היחידה שלו היתה הסבלנות" – האירוניה נובעת מבחירתו של המספר להצביע על איכויותיו העל-טבעיות של האיש, דווקא באמצעות תכונת הסבלנות, שהיא תכונה אנושית. בכך למעשה, הוא לועג לאנשי הכפר (ואולי לרוב בני-האדם), החסרים את התכונה האנושית הבסיסית של הסבלנות וביטוי לכך ניתן ביחסם המזלזל והפוגע בפלא המיוחד שנגלה לעיניהם – האיש המכונף.
2. האב גונסאגה מזהיר את הציבור מפני נזקיו של האיש המכונף. הוא אומר כי "לשטן מנהג רע להשתמש בלהטוטים של קרנבל כדי לבלבל את קלי הדעת". האירוניה נוצרת מכך שברור שמי שמשמש בסיפור בלהטוטי הקרקס, אינו האיש בעל הכנפיים (שנאמר עליו כי הוא "היה היחיד אשר לא נטל חלק באירוע החוגג סביבו"), כי אם תושבי הכפר, המתייחסים אליו כאל חיית קרקס בהשליכם לעברו דברי מאכל. מכאן שהביקורת האירונית של הסופר מופנית אל ציבור האנשים המתעללים באיש המכונף ולא כלפי האיש שלא עולל שום רע לאף-אחד.
3. בני הזוג פלאיו ואליסנדה סופגים את חצי הביקורת האירונית כאשר הם מתוארים כמי שקולטים את המציאות באופן מוטעה לחלוטין. "כך אירע שפסחו על עניין הכנפיים, והסיקו ברוב היגיון, שאינו אלא ניצול בודד..." – המלים "ברוב היגיון" נאמרות באירוניה, שכן המספר מציין במפורש שמסקנה "הגיונית" זו מבוססת על התעלמות מהפרט העיקרי – הכנפיים – המבדיל את האיש הזקן משאר בני-האדם בעולם.
4. בני הזוג, פלאיו ואליסנדה, נוהגים בכפיות-טובה מקוממת כלפי האיש הזקן שבזכותו הפכו לעשירים. אליסנדה רכשה לעצמה את המלתחה הטובה ביותר בכפר, פלאיו יותר על עבודתו העלובה כשוטר, השניים רכשו לעצמם בית בן שתי קומות ובו מרפסות וגנים ולמרות כל זאת הם התקינו סורגים על החלונות – לא כהגנה מפני גנבים, אלא "כדי שלא יחדרו מלאכים" – דוגמת "המלאך" שהושיע אותם ובזכותו הפכו חיהם לאיכותיים. האירוניה נחשפת כאשר בני הזוג לא מוכנים לגמול לאיש שכה היטיב עמם, והם ממשיכים לשכנו בלול התרנגולות העלוב והמוזנח, ומשזה נהרס, מגרשת אליסנדה את ה"יצור" במטאטא באומרה כי "אסון הוא לחיות בגיהנום זה המלא מלאכים". כאשר נוטש האיש המכונף את הבית לצמיתות, נפלטת מפיה "אנחת רווחה, [...] שכן עתה כבר לא היה מטרד בחייה..."
5. הביקורת האירונית מופנית גם כלפי הציבור, המתואר כלא חכם במיוחד. הללו מעמידים את האיש המכונף במבחנים, בהם הוא אמור להוכיח את כושרו בעשיית נסים (להשיב לעיוור את ראייתו, להחזיר למשותק את כושר הליכתו, להבריא את המצורע מפצעיו). הוא מתאר את ההמון המעביר את התעניינותו מהאיש המכונף חסר-התועלת לאישה שהפכה לעכביש, המסוגלת להעניק מופע "שובר לב הטעון אמת אנושית רבה כל-כך ובצדה לקח מפחיד שכזה..." – כלומר, הציבור מסוגל להבין ולקבל רק סיפור סוחט דמעות עם לקח חינוכי ברור בצדו (מסקנה בנוסח: ככה ייעשה לילד אשר המרה את פי הוריו...). האירוניה ישירה ובוטה, כאשר המספר מכנה את ההמון הרואה באיש המכונף שבוי המוגדר כ"אסון טבע בהפוגה", בשם "הנשמות הצדקניות", שהרי הפער בין הבריות הללו לבין צדק הוא תהומי.

תשתיות מיתולוגיות וסמליות בסיפור

גבריאלי גרסיה מארקס נוהג להשתמש ביצירותיו בחומרים מיתולוגיים, לרוב בסימן של הפחתה והקטנה.

1. בדמותו של האיש בעל הכנפיים קיים הד למסורת הקדומה העוסקת בדמות המלאך הנופל. ואולם, בנבדל ממסורת זאת, לאדון המכונף בסיפור אין שגב והדר, אלא רק עליבות מעוררת דחייה: בכנפיו מקננים טפילים, ראשו מקריח, כנפיו מרוטות למחצה ובפיו רק שיניים מעטות. הוא רובץ בתוך קליפות ושיירי אוכל, והסביבה האופפת אותו עומדת גם היא בסימן של הזנחה והתנוונות.
2. יתכן שהופעתו של האדון המכונף ש"נפל מהשמיים" רומזת למלאך לוציפר, שגורש מהשמיים כעונש על חטא הגאווה. מכאן השערתה של האישה הידענית המפרשת את הופעת האדון כ"קנוניה שמימית".
3. סיפור האישה שהפכה לעכביש נסמך על המיתוס של אראכנה: סיפורה של נערה כפרית שניחנה בכשרון אריגה נדיר. המתבוננים בה סברו שסגולה זו ניתנה לה על-ידי האלה אתנה, אולם אראכנה הכחישה זאת בתוקף והציעה כי השתיים יתחרו ביניהן. במעשה אומנותה, שהוצג בתחרות, בחרה להראות את חולשות האלים ואת שגיאותיהם. כשהסתיימה התחרות בניצחונה, זעמה האלה אתנה, השחיתה את יצירתה של אראכנה ועוררה בה רגשות אשמה ובושה. אראכנה, כתוצאה מכך, איבדה עצמה לדעת ומתה. בעקבות זאת, חשה האלה אתנה חרטה והיא התיזה על אראכנה נזל פלאים, שהחזיר אותה לחיים, אך היא הפכה לעכביש. בסיפור המיתולוגי נתפשים כשרונה ומעשיה של אראכנה כהתגרות מפורשת באלים. אצל מארקס, נשמע הד קלוש לסיפור המיתולוגי. האישה שהפכה לעכביש נענשה מסיבה קטנונית וארצית – היא המרתה את פי הוריה בלכתה אל נשף הריקודים. בכך אולי מבקש מארקס לתאר את המציאות האנושית הפחותה המתוארת בסיפור.

המסקנות העולות מהסיפור

1. יחס החברה למישהו מוזר/חריג, גובל לעתים בזלזול, ניצול והתעללות. ההמון מבקש להפיק תועלת עצמית ממי שנתפש כמסוגל להעניק אותה. במידה ולא ניתן להפיק תועלת, משנה ההמון את יחסו ההופך לעוין ואכזרי. באמצעות הסיפור הדמיוני על האיש המכונף, ניתן ללמוד על פגמי החברה – הן במובן המוסרי והן בעיוות המחשבתי באשר לתופעות חריגות ומשמעותן.
2. המסר העולה מהסיפור הוא שאין להאמין במי שנראה כמלאך, כי הרי אין מלאכים בעולם. מי שמסוגל להושיע את האדם ממצוקותיו הוא האדם עצמו ומוטב לא לסמוך על כוחות דמיוניים שהם בבחינת אשליה חולפת.

סיכום

גבריאלי גרסיה מארקס העניק לסיפור זה את כותרת המשנה "סיפור ילדים" – אולי מתוך הנחה שהקורא יהיה פתוח יותר לקבל את נושא הדמיון בז'אנר של ספרות הילדים. המחבר ביקש למנוע מהקוראים את הצורך לתרגם את המתואר ביצירה לחוקיות הגיונית כלשהי ואפילו למשמעות אליגורית כזאת או אחרת. האיש בעל הכנפיים הוא בחזקת תעלומה בלתי-פתורה בתחילת הסיפור, כאשר הוא נוחת בחצר הבית, והוא נותר ככה גם בסיום הסיפור, כאשר הוא נהפך ל"נקודה דמיונית באופק הים". אולי המסר הנובע מכך הוא שעל הקורא לזנוח את חיפושיו אחר הסבר רציונלי לתופעה העל-טבעית ובמקום זאת, לנסות

ולקבל את הדמיוני והפנטסטי, הפורצים את גבולות ההיגיון, תוך שיגלה פתיחות גם אל הבלתי ניתן להבנה ולהסבר.

שאלות על הסיפור "אדון זקן מאוד עם כנפיים ענקיות":

1. אילו ציפיות מעוררת כותרת הסיפור לפני קריאת הסיפור והאם ציפיות אלו התממשו במהלך הקריאה?
2. מה התרשמותך מהסיפור? האם ניתן ללמוד ממנו דבר כלשהו בעל ערך?
3. מי לדעתך עומד במרכז הסיפור, האדון בעל הכנפיים או אולי תושבי הכפר?
4. מדוע משלב הסופר את סיפורה של האישה שהפכה לעכביש? מה תורמת אפיזודה זו לסיפור?
5. באיזו נימה נאמר המשפט הבא: "המעלה העל-טבעית היחידה של המלאך היתה הסבלנות"? נמק.
6. מה הדמיון ומה השוני בין הסיפור הזה לבין הסיפור המיתולוגי על אראכנה?
7. מהי נקודת המבט של המספר בסיפור? האם המספר מבין את התושבים ומזדהה עמם, או שהוא לועג להם ומתבונן בהם "מלמעלה"?
8. מהו לדעתך הקשר (דומה ושונה) בין הסיפור "אדון זקן עם כנפיים ענקיות" לבין הציור של הנרי מור "קהל מתבונן בחפץ עטוף"?